

**ÇARLIKTA RUSLAŞTIRMA SİYASETİ VE SOVYET SONRASI DÖNEMDE
RUSLAŞTIRMADAN GERİYE DÖNÜŞ POLİTİKALARI**

Dr. Öğr. Üye. Selim ÖZTÜRK*

ÖZ

Makalede ilk etapta Rusların Çarlık döneminden itibaren hâkimiyetleri altında tuttıkları diğer uluslar üzerinde uygulamaya başladıkları Ruslaştırma (Russification) siyasetini Milletler Politikası adı altında uygulamaya koyma sürecine odaklanılmakta ve bu politikanın uygulanması esnasındaki önemli dönüm noktaları incelenmeye çalışılmaktadır. Özellikle Polonya İsyanı sonrasında "Milletler Politikası" adı verilen Ruslaştırmanın Çarlık tarafından bir devlet politikası haline geldiği ve sistematik bir biçimde uygulandığı görölmektedir. Polonya ve Baltık eyaletlerinde başlayan Ruslaştırma daha sonra Çarlık tarafından istila edilen Kafkasya ve Orta Asya'da uygulanacaktır. Çarlık döneminden sonra Sovyetler dönemindeki Sovyetizasyon politikası hakkında bilgi verilmekte ve Rus dilinin yaygınlaştırılması politikasının nasıl bir devlet politikası haline geldiği üzerinde durulmaktadır. Rus dilinin bu dönemde komünizmin ideolojik dili olmanın yanında SSCB içinde yaşayan tüm etnik grupların ortak dili olarak da konuşulmasının zorlandığı görölecektir. Makalenin üçüncü kısmında ise uzun yıllar boyunca Rusya'nın hâkimiyeti altında kalan ulusların bağımsızlıklarını kazanmalarından sonraki süreçte Ruslaştırmadan geriye dönüş (DeRussification) politikalarını uygulamaları konu edinilmiştir. 1991 sonrası bağımsızlığını kazanan Baltık ölkeleri ve Orta Asya ölkelerinin çıkardıkları kanunlarla nasıl ulusal dillerini ve kültürlerini güçlendirici politikalar izledikleri görölecektir. Bahse konu politikalarla bu ölkelerin sadece ulusal dillerini ve kültürlerini korumak değil aynı zamanda Rusya'nın da etki alanından çıkma amacı taşıdıkları görölmektedir. Ruslaştırma, Sovyetizasyon ve bağımsızlık sonrası Ruslaştırmadan geriye dönüş politikaları makale içerisinde detaylı bir şekilde incelenerek vaka çalışmaları çerçevesinde konu incelenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ruslaştırma, Sovyetizasyon, Ruslaştırmadan Geriye Dönüş, Çarlık, Milletler Politikası.

**RUSSIFICATION POLICY IN THE TSARIST ERA AND DERUSSIFICATION IN THE
POST-SOVIET ERA**

ABSTRACT

The article firstly focuses on the process of Russification policy, conducted over the other nations since the Tsarist era by Russians, with the name of "Nationalities Policy"; and reviews the important turning points during the conduct of this policy. Especially, it points out that Russification named as Nationalities Policy turned into a policy of state and was enforced systematically just after the Polish Revolt. Russification which started in Poland and Baltic provinces was later enforced in the colonized Caucasus and Central Asia. Then, the article reviews the Sovietization policy, conducted after the collapse of the Tsarist rule; and points out how the policy of the expansion of Russian language became a policy of state in a process. It points out that the Russian language was enforced on other nations in the USSR as an interethnic communicative language addition to an ideological language of communism. In the third part, it focuses on DeRussification policies as a state policy of the nation states, which

* Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, selim.ozturk6@pa.edu.tr, 0000-0003-3629-0989

stayed under the Russian rule throughout the centuries. It points out that how the Baltic and Central Asian nations followed policies, which strengthened their national languages and cultures, by introducing the laws. These nations did not only aim to preserve their national languages and cultures but also aimed to go out of Russia's area of influence. In sum, the article reviews the policies of Russification, Sovietization, DeRussification in detail by focusing on the important case studies in an historical process and in the frame of the Russian politics.

Keywords: Russification, Sovietization, DeRussification, Tsarist Rule, Nationalities Policy.

Giriş

Ruslaştırma siyaseti (Russification) Rusların tarihinde yeni bir olgu olmayıp Moskova Knezi IV. İvan¹ döneminden itibaren gayri resmi bir biçimde ve planlı bir siyaset olmaksızın "Milletler Politikasını" uygulamaya başlamıştır. Bilindiği üzere IV. İvan, Don Volga havzasını işgal etmiş ve Ruslar Kazan ile Astrahan Hanlıklarını ilhak ederek Sibiry'a doğru genişleme politikalarını başarıyla tamamlamışlardır. Erken dönemdeki bu istilalarda aslında resmi bir Milletler Politikası amacı güdülmemekte ve belirli bir program ve plan çerçevesinde Ruslaştırma siyaseti tatbik edilmemekteydi. İlk resmi Milletler Politikasının uygulanması 1863'da Polonyalıların (Lehlilerin) isyanından sonra başlatılmış ve literatürde de "Russification" olarak geçmeye başlamıştır. İlk defa bu dönem, Çarlığın resmi olarak Rus imparatorluğu bünyesinde yaşayan diğer milletlere yönelik stratejisinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ruslaştırma politikası Çarlığın bünyesinde yaşayan Rus olmayan etnik ulusları kültürel ve dini asimilasyona zorlamayı amaçlamıştır. Kültürel asimilasyonla Rus dilinin üstünlüğü empoze edilmiş ve Rus dilinin diğer milletlere zorla nüfuz ettirilmesi Çarlığın en fazla kullandığı yöntem olmuştur. Dini asimilasyonla ise Ortodoksluk mezhebi zorlama yoluyla Katolik, Protestan, Müslüman ve Musevi milletlere dayatılması amaçlanmıştır. 'Russification' yani Çarlığın Milletler Politikası 1863'ten 1905'e kadar etkin bir biçimde Çarlık tarafından uygulanmaya çalışılmıştır. Akabinde III. Duma'nın kuruluşu olan 1907 yılından 1917'ye yani Çarlığın yıkılışına kadar da belirli ölçülerde bu politikanın sürdürüldüğü görülmektedir. Bu politikanın arka planındaki amaçlar ise Çarlık düzeninin ülke çapında devamının sağlanması, Rus dilinin işgallerle imparatorluk bünyesine giren diğer etnik uluslara ikincil dil olarak benimsetilmesi ve bunların yanında patriotism (vatanseverlik) ve St. Petersburg'taki hanedana sadakat gibi aslında daha doğru bir ifadeyle merkezileşmeyi öngören bir dizi uygulamalardır.

Erken Dönemde Rus Çarlığının Milletler Politikası

Erken dönemdeki istilalar sırasında Rusların sistemli ve planlı bir Ruslaştırma (Russification) politikasından söz edilemez. Ancak süreç içerisinde Knezliğin Çarlığa dönüşmesi ve Çarlığın bünyesine Doğu Avrupa, Kafkaslar, Türkistan, Sibiry'da yapılan istilalarla yeni ulusların eklenmesi ve Rusların bu yeni uluslara yönelik siyasi, ekonomik ve kültürel politikalar üretme ihtiyacı içerisinde girmesi Milletler Politikasını bir devlet politikası olarak kurgulanmasını zorunlu hale getirmiştir.

Volga sahasının işgali Rusların genişleme stratejilerinde ilk vakayı temsil eder. Tam olarak Çarlığın bir devlet politikası olarak ismi konmasa da Milletler Politikası

¹ Son Rus Knezi ve ilk Rus Çarı (1530-1584).

ilk defa buranın istila ile prototip uygulamalarını yapmaya başlamıştır. Tatar toprak ağaları Moskova'ya² bağlılıklarını sundukları sürece dinlerini Müslümanlıktan Ortodoksluğa değiştirme zorunluluğuna tabi tutulmamışlardır. Rusya'da 16.yy'da 'Rus devletine sadakat', ismi tam olarak konulmamış ve resmileşmemiş fakat pratikte başlamış olan Milletler Politikasının temel koşuludur. Bu durum doğal ve organik biçimde ortaya çıkmış bir uygulama olarak sürdürülmüştür. Daha sonra bu politika Çar I. Petro döneminde değişmeye başlayacaktır. Tatar toprak ağaları Volga Havzası'ndaki mülklerini ve statülerini koruyabilmeleri için dinlerini değiştirmeye zorlanacaklardır. Bu politika değişikliği artık Rus devletine sadakat prensibinin, din değiştirme ve Ortodoksluğu benimseme kuralı ile değiştiğini göstermektedir. I. Petro dönemi Rus imparatorluğunun batılılaşması sürecini temsil ederken resmileşmemiş olan Milletler Politikasında da Ortodoksluğu politikasının takip edildiği bir dönem olmuştur (Week, 2006:28).

Diğer taraftan, I. Petro döneminde Çarlık bünyesinde tatbik edilen Milletler Politikası yeknesak bir programa sahip değildir. Örneğin, Baltıklarda Çar I. Petro, ticaret ilgilene ve bölgenin ekonomik ve sosyal yaşamını kontrol altında tutan Alman soylularının ayrıcalıklarına dokunmamaya özen göstermiştir. Çünkü Baltıklardaki Alman soylu sınıfı ve orta sınıfı, o yüzyılda Rus ekonomisi için önemli bir konuma sahiptir. Alman azınlık, Baltık pazarının Rusya'ya açılmasına katkıda bulunuyorlar ve ticaretin dönmesini sağlıyorlardır. Ayrıca, Çarlık bünyesindeki Baltıklardaki Alman azınlık Rus Çarlığının bürokrasisinde ve hariciyesinde memur ve diplomat olarak görev yapmakta, imparatorluğun bürokrasisinde önemli roller üstlenmektedir (Week,2006:29). Alman azınlık, bu imtiyazlı konumlarını 1871'deki Almanya'nın bütünleşmesine kadar sürdürmüşler ve bu sürece kadar Çarlıktan da ayrıcalık görmüşlerdir.

Polonya İsyanı (1863)

Polonya (Leh) Krallığı, Napolyon Fransa'sının yenilmesinin akabinde düzenlenen Viyana Kongresi (1815)'den sonra Rus İmparatorluğunun hâkimiyeti altına girmiştir. Ama Polonyalılar diğer vasal milletlerle karşılaştırıldığında Ruslar için nüfuz etmede biraz daha sorunlu ve dirençli bir profil çizmişlerdir. Çünkü Polonyalılar yani Lehler, gelişmiş bir ulusal kültüre, yüksek seviyede ulus bilincine sahiptirler. Leh soylu sınıfı oldukça güçlü olup güçlü bir Katolik inancını da taşımaktaydılar. Ayrıca Polonya ulusunun köklü bir ulusal tarihi de mevcuttu ve bu özellikler Lehleri Doğu Avrupa'daki diğer ulusların içinde farklı bir konuma oturtuyordu. Bu durum aynı zamanda Lehlerin, Ruslar tarafından asimilasyonunun kolay olmayacağını da habercisiydi. Rus kültürü, Ortodoksluk inancı ve Rus dili Leh kültürünü, Katolikliği ve Leh dilini nüfuzu altına alacak ölçüde güçlü ve etkili değildi.

Polonyalıların Çarlık için sorun arz eden ikincil önemli konusu ise Polonya'nın Rus hâkimiyeti altındaki statüsünün ne olacağı idi. Çar I. Aleksandr Polonya otoritesinin oldukça liberal anayasal yapısını Rus hâkimiyeti altında sürdürmesine izin veren bir siyaset takip etmiştir. Fakat mutlak monarşi ile yönetilen Rus Çarlığının hâkimiyeti altına liberal anayasaya sahip vasal bir devletin girmesi ileride Çarlık için büyük sorunlar doğuracaktır. Bu durum özellikle I. Aleksandr ve halefi I. Nikola döneminde

² Monarşi döneminde o zamanlar başkent Moskova olup daha St.Petersburg kurulmamıştır.

Çarlığa ciddi sıkıntılar çıkartmakta gecikmeyecektir. Polonya'daki liberal sistemin etkisiyle 1825 yılında Dekabrist (Aralıkçılar) isyanı patlamış ve mutlak monarşiyi hedef almıştır. I. Aleksandr, Finlandiya ve Polonya'da anayasal rejimlere izin vermesine rağmen kendi ülkesinde, Rusya'da meşrutiyet rejimine engel olmaktadır. Bu engellemeye karşın Çarlık ordusu içerisinde gizlice örgütlenen iyi eğitilmiş ve soylu sınıftan gelen subaylar anayasal bir rejimi ilan edebilmek amacıyla ayaklanma girişimi başlatmışlardır. Ancak bu girişim bir başarısızlık olarak kalacaktır (Evans, www.ctevans.net). Çarlık, Dekabrist subaylarla Polonyalı liberal entelektüeller arasındaki bağlantıları öğrendiğinde endişeler artmaya başlar. Anayasal reform talebi dalgası Polonya'dan Rusya'ya sıçramıştır. İlerleyen yıllarda 1863 yılında patlak veren Polonya İsyanı Çarlığın politikasında ciddi değişikliklere yol açacak ve resmi olarak Milletler Politikası uygulanmaya başlanacaktır. I. Nikola'nın Çarlığına rastlayan bu dönemde Nikola'nın Ruslaştırma siyaseti (Russification) üzerine önemli katkıları olduğu görülecektir.

Çar I. Nikola ve Rus Milliyetçiliği

Çar I. Nikola 1825'te tahta çıkmış ve 1855'e kadar hüküm sürmüştür. Nikola'nın politik karakteri, onun döneminde eğitim bakanı olan görev yapan Sergei Uvarov tarafından "inançlı bir Ortodoks, otokrat bir lider ve milliyetçi bir hükümdar" olarak tanımlanmaktadır. Nikola'nın dönemi ayrıca milliyetçi ve Ruslaştırma odaklı eğilimler ve politikalarla da tanımlanabilir. Nikola'nın siyaset anlayışı güçlü bir Rus kültürü savunuculuğu ve Ortodoks inancı merkezli politikaları da kapsamaktadır. Nikola'nın milliyetçi karakterini özetleyen en önemli icraatı Çarlık bürokratlarına resmi yazışmaları Fransızca değil Rusça yapma zorunluluğunu getirmesidir. Nikola'nın döneminde Asyalılar, Hristiyan olmayan etnik gruplar ve göçebe topluluklar için *inorodet*³ kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavram süreç içerisinde Yahudiler ve Polonyalılar için de kullanılır hale gelmiştir. Bunların yanında milliyetçi politikaları ile tanınan I. Nikola, Finlandiya'nın anayasal statüsüne ve Baltıklardaki Alman azınlıkların ayrıcalıklarına dokunmamaya özen göstermiştir (Weeks, 2006:34-35).

Polonya İsyanı ve Resmi Anlamda Ruslaştırma (Russification) Politikasına Geçiş

Ruslaştırma siyasetinin resmi olarak devlet politikası olarak başlatılması 1863 Polonya İsyanı sonrası döneme rastlar. Çarlığın bu politikayı uygulamaya başlamasının altında bir dizi nedenler bulunmaktadır. Ocak 1863'te Polonyalıların ayaklanmasından sonra Çarlık isyanı bastırmakla kalmamış Polonyalıların güçlü kültürel etkisi altındaki Batı eyaletlerinde birtakım önlemler almaya girişmiştir. Buradaki amaç büyük olasılıkla Baltık uluslarının Polonyalı entelektüellerinin anayasal-liberal fikirlerinin etkisinde kalarak ayaklanma çıkartmalarının da önünü almaktır. Daha önceden Polonya'da eğitim sisteminde yapılan reformlar Lehlere kültürel, eğitim ve dil alanında otonomi

³ Rus hükümeti tarafından ilk defa 1822'deki Sibiry reformları kapsamında resmen kullanılması kararlaştırılmış ve ilk başlarda Sibiryadaki Hristiyan olmayan kavimler için kullanılan kavramdır. Ruslar bu terimle düşük dereceli medeniyetler olarak adlandırdıkları halkları tanımlamayı amaçlamışlardır. İlk başlarda genellikle yerleşik kültüre sahip olmayan göçebe milletleri tanımlamakta kullanılırken 19.yy'ın ilerleyen dönemlerinde Rus olmayan Hristiyan milletler için de (Polonyalılar gibi) kullanılmaya başlanmıştır. (Weeks,2006:33-34)

vermişti fakat isyandan sonra bu özgürlük ve ayrıcalıklar baskı altına alınmaya başlanmıştır (Kamusella, 2013:828).

Batı eyaletlerindeki Polonya'nın baskın kültürel etkisini kırmaya başlayan Ruslaştırma siyaseti üç farklı alanda kategorize edilebilir. Theodore Weeks, bu dönemde tatbik edilmeye başlanan Ruslaştırma siyasetini plansız Ruslaştırma, idari Ruslaştırma ve kültürel Ruslaştırma olarak üç boyutta incelemektedir. Plansız Ruslaştırma, Rus kültürü ve dilinin kolonileştirilmiş, otonom veya işgal altındaki bölgelerde doğal süreç içinde yayılmasını ifade etmektedir. İdari Ruslaştırma ise Çarlık yönetimindeki özellikle Rusça konuşmayan toplulukların yaşadıkları bölgelerde Rus dilinin devlet dairelerinde konuşulmasının zorunlu tutulmasını ifade etmekteydi. Kültürel Ruslaştırma ise Çarlıkta yaşayan Rus olmayan toplumların yerel kültürlerinin Rus kültürünün nüfuzu altında eritilmesini ve Rus kültürüne adapte edilmesini öngörmekteydi. Çarlık, kültürel Ruslaştırma programını farklı etnik grupların bölgelerde Rus okullarının açılması, Rus dili dışında diğer dillerin konuşulmasının yasaklanması, daima Rus dilinde yayınların yapılması gibi bir dizi uygulamayı zorunlu devlet politikası olarak hayata geçirmeye başlamıştır. İdari Ruslaştırmanın sonuçları Polonyalıların ve Katolik inancına sahip azınlıkların Batı eyaletlerinde devlet kadrolarından tasfiyesi ile kendini göstermiştir (Weeks, 2004: 473-474). Aynı zamanda Baltık eyaletlerinde o zamana kadar Almanca resmi dil olarak kullanılmış olmasına ve hiçbir Rus baskısı ile karşılaşmamasına rağmen 1863 Polonya İsyanından sonra durum değişmiş ve kültürel Ruslaştırma o bölgede de hissedilmeye başlanmıştır. Kültürel Ruslaştırmanın kuralları altında Polonyalılar ekstra vergi ödemeye zorlanmışlar ve Rus göçmenlerin Polonya topraklarına iskân edilmesi politikaları da hız kazanmıştır.

XIX. Yüzyılda Rusya'nın politikalarına yön veren çarlar III. Aleksandr ve II. Nikola'nın ideolojik profilleri incelendiğinde aslında pan-Slavist ve milliyetçi olmadıkları gözlemlenmektedir. Örneğin Çar II. Nikola mektuplarını İngilizcede yazmaktadır. Esasında çarlar, kendini milliyetçi hissetmemekle beraber koşullar bu liderlerin milliyetçi politikaları benimsemelerine ve uygulamalarına neden olmuştur. Bu koşulları özetlemek gerekirse Polonyalıların ve Almanların Batı bölgelerindeki güçlü kültürel ve ulusal etkileri, Orta Asya/Türkistan ve Kafkasya'daki kolonizasyon, Rusya'nın modernleşme politikalarına uyumlu bir biçimde merkezileşme stratejisi olarak sayılabilir. Ruslaştırma politikaları bölgesel olarak incelendiğinde üç bölgede karşımıza çıktığı görülmektedir: Batı ve Baltık eyaletleri, Orta Asya ve Kafkasya.

Batı Eyaletleri ve Baltık'ta Ruslaştırma Politikalarının Nedenleri

Ruslaştırma evvela Baltık bölgesinde Estonya, Litvanya ve Letonya'da başlamıştır. Ruslar Litvanyaca eğitim veren okulları kapatmış, Rus dilini zorunlu tutmuş ve Katolik kilisesini kapatmıştır. Rus dili bürokratik, idari ve yargı organlarında zorunlu hale getirilmiştir. Latin alfabesi yasak edilmiş ve Kiril kullanılması kuralı getirilmiştir (Tulun, 2012: 143). Estonya ve Letonya ise Polonya ve Litvanyalılarla karşılaştırıldığında siyasal anlamda Ruslara biraz daha bağlı ve sadıklardı. Ancak Baltık'ta da Ruslaştırma siyasetinin önündeki en önemli engel Alman varlığı ve Alman azınlığının güçlü kültürel yapısıydı (Tulun, 2012:143). Baltık'taki Alman varlığı 19.yy'ın sonuna kadar Rusya için bir tehdit teşkil etmemişti, fakat 1871'de Bismarck'ın önderliğinde Almanya'nın birliğini sağlaması Çarlığı Baltık'ta güçlü kültürel özelliklere

sahip olan Alman varlığına karşı önlemler almaya zorlamıştır. Rusya, Baltık'taki denetimini Almanlara kaptırmaktan endişe duymuş ve bölgede Rus dilini yayma, eğitim sistemini Ruslaştırma, devlet kurumlarında Rusça konuşma zorunluluğunu dayatmaya başlamış hatta Ortodoks mezhebinin bölgede yayılması politikasını da uygulamıştır. Özetle Letonya, Litvanya ve Estonya Baltıklarda ve Doğu Avrupa'da var olan güçlü Polonya ve Alman kültürel ve siyasal etkisinin yayılma tehlikesinden ötürü Ruslaştırma siyasetine maruz bırakılmışlardır. Aslında Milletler Politikası Baltık bölgesinde tatbik edilmeye başlanması 1863'ten daha da öncesine 1819 yılına kadar dayanmaktadır. Bu bölgede evvela kölelik Çarlık tarafından ilga edilerek Estonyalılardan ve Letonyalılardan vergi toplanmaya başlanmıştır (Tulun, 2012:144). Buradaki amaç bölgedeki Alman aristokrasisinin gücünü kırmak ve Estonyalılar ve Letonyalıları, Almanların güçlü kültürel etkisi karşısında kimliklerini korumalarını sağlamaktır. Bu durum Estonyalıların ve Letonyalıların ulusal kimliklerinin güçlenmelerini ve bölgede Almanlara karşı güç kazanmalarına katkıda bulunmuştur. Çarlık Rusya'sı Estonya ve Letonyalıların ulusal bilinçlerini kazanmalarına destek olma siyasetini, bölgedeki Alman kültürel yayılmacılığı karşısında dengeleyici güç unsuru olması açısından göz yumma politikasını takip etmiştir. Özellikle 1880'lerde Çar III. Aleksandr döneminde Rusya'nın batı sınırları boyunca bu türden anti-Alman politikaları takip edilmiş ve diğer yandan da bölge alttan alta Ruslaştırılmaya çalışılmıştır. Tabi ki Rusya'nın bölgede hızlı ve güçlü biçimde Milletler Politikasını uygulaması Avrupa'da yükselişe geçen milliyetçilik, modernleşme ve ulusal duyguların artması ile de doğru orantılıdır (Weeks,2004: 474).

Orta Asya'da Ruslaştırma Siyaseti

Rusların Orta Asya'da yayılmacılığı meşhur Stroganov ailesinin 16.yy'da Sibirya'daki askeri ve ticari keşifleri vasıtasıyla olmuştur. Bu keşifler özellikle de kürk ticareti gibi ticari amaçlar taşımaktaydı (Week, 2006: 28). Rusların bölgede yayılmaya başlamasındaki birincil sebebin ekonomik olduğunu söyleyenebilir. 1840'lı yıllara gelindiğinde Ruslar Kazak steplerine kadar gelmişlerdi. Orta Asya'ya yönelik Çarlığın büyük askeri seferi ise 1855 yılında II. Aleksandr döneminde başlamış ve 1917 Devrimine kadar da sürmüştür. Kırım yenilgisinden sonra Rusya yönünü batı sınırlarını genişletme siyasetinden doğuya doğru çevirmiştir. 1867'de Taşkent işgal edilerek, Çarlık güdümünde Türkistan Genel valiliği kurulmuştur (Wheeler, 1966:35).

Rus Çarlığının Orta Asya ve Türkistan'a siyasi yaklaşımı diğer bölgelerden bir nebze farklıydı. Diğer bölgelerden (Polonya ve Baltık) farklı olarak Orta Asya bir koloni olarak görülmüştür. Rusya bu bölgede ciddi anlamda modernleşme politikası uygulamaya başlamıştır. Bölgenin modernleşmesi amacıyla demiryolları inşa edilerek St. Petersburg'a bağlanması, bölgede endüstriyel kalkınmanın sağlanması için fabrikaların kurulması, şehirler inşa edilerek sayılarının artırılması, tarım politikasının yeniden organize edilmesi, Rus sermayesinin bölgeye akışının temini gibi bir dizi politika bölgede Rus merkezli modernleşmenin sağlanması için uygulanmaya başlanmıştır. Bu politikalar bir süre sonra Türkistan ve Orta Asya'yı Rusya'nın ayrılmaz bir parçası yapacaktır (Carrere D'encausse, 1966: 39-44). Bu ilk dalga modernleşme politikaları *inorode*lerin ve topraklarının Rus Çarlığına bağlanması için kullanılan araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgenin ikinci Ruslaştırma politikası ile tanışması ise Orta Asya ve Türkistan'a Rus yerleşimcilerin iskân politikasıyla olmuştur. Bölgeye yerleştirilmeye başlanan bahse konu Rus göçmenler doğrudan Rusya'nın

bölgedeki bağlantıları olmuşlar ve Ruslaştırma siyasetine hizmet etmişlerdir. 1910 yılının verilerine göre Türkistan'daki Rus göçmen sayısı 382 bin civarındadır (Allworth, 1967: 104). Özellikle Çar II. Aleksandr ve halefi III. Aleksandr, Türkistan ve Orta Asya'yı İmparatorluğun ham madde ihtiyacının karşılanması için önemli görmüşler ve bölgede Rus siyasal, askeri ve ekonomik etkisinin yayılmasına çabalamışlardır. Bölgenin ham madde deposu olarak görülmesinden dolayı yönetimin bu bölgeye bakışı, Polonya, Letonya, Estonya Ukrayna ve diğer Baltık eyaletlerinin aksine daha ziyade sömürge ilişkisi kurmayı tercih etmiştir. Bu bakış açısında kuşkusuz bölgenin yerel halkının Batı eyaletlerindeki gibi siyasal ve kültürel bilince sahip olmaması ve Batı bölgeleriyle kıyaslandığında göreceli olarak modern ulus bilincinin daha az gelişmiş olmasının payı yüksektir.

Kafkasya'da Ruslaştırma Siyaseti

Ruslaştırma (Russification) siyaseti Kafkasya'da kendini daha farklı bir biçimde göstermiştir. Çarlık bu bölgede acımasız yüzünü göstererek on binlerce Kafkas halkını sürgün yöntemiyle cezalandırarak Ruslaştırma izleyecektir. Çarlık, Kafkasya'da 19. Yüzyılın ilk yarısından itibaren yayılmaya başlamış ve Kafkaslardaki Müslüman topluluklardan büyük direnç görmüştür. Rus kuvvetleri bölgeye nüfuz etmekte zorlanmışlar ve şiddetli çatışmalara girmişlerdir. Rusların bölgeyi askeri yolla işgali sonucu pek çok bölge topluluğu Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kalmış, bunda başarılı olamayanlar ise Çarlık güçleri tarafından Sibiryaya sürgüne gönderilmiştir. 1863-1864 yılları arasında 400 bin ila 500 bin arasındaki Adige, Karaçay Çerkez, Çeçen, İnguş ve Dağıstanlı kavimlerin sürgüne yollandığı bilinmektedir (Jersild, 2000: 5) . Rus Çarlığı bölgedeki direnci kırmak ve Ruslaştırmayı tatbik etmek için sürgün metodunu olanca şiddetiyle uygulamıştır. Sürgün metodu bu tarihlerden itibaren Rusların yayılma siyasetinde sıklıkla başvurdukları ve Rus siyaseti ile özdeşleşen bir politika olarak karşımıza çıkacaktır. Dağıstanlı kavimler Müslüman kimliğe sahip olmanın yanında Sufi –Nakşibendi geleneğinin de takipçisiydiler. Bu Sufi eğilimleri, onları Rus kolonyal siyasetine karşı muhalif tavır geliştirmeye ve direnmeye zorlamıştır. Rus Çarlığı bölgedeki yayılcı siyasetini, sert askeri politikasını ve sürgün yöntemini bölgeyi güvenlik açısından sorunlu gördüğü, bölgedeki yerel savaşıları kendi yayılma stratejisi açısından problemlili bulduğu ve güney sınırlarında modernleşme ve batılılaşma siyasetini uygulamak istediği için zorunlu görmüştür. Austin Jersild'e göre:

“Rusya, Batılılaşma etkisinde geliştirdiği kendi ulusal kimliğini yaymanın bir yolu olarak güçlü medenileştirme misyonunu doğu sınırlarında uygulamıştır. Ruslar 18.yy'dan itibaren devlet inşası için Batıyı model almışlar ve Rus siyasi mühendisleri pek çok alanda geliştirdikleri politikaları, reformları ve idari düzenlemeleri azimli bir şekilde uygulamaya koyulmuşlardır.” (Jersild, 2000:5-6).

Kafkasya'da Ruslar sadece Müslüman yerli halkın direnciyle karşılaşmamışlardır. Ayrıca Hristiyan topluluklar örneğin Ermeniler ve Gürcüler de Rus işgaline ve Ruslaştırma siyasetine direnme yoluna gitmişlerdir. 1880'lerden sonra, Ruslaştırma siyaseti Gürcüleri ve özellikle Ermenileri hedef almış, bu halkların yaşadığı bölgelerde Rus dilinde eğitim yapan okullar açılarak yerel dillerde eğitim yapılması yasaklanmıştır. Bu uygulamalar, güçlü kültürel bağlara ve derin tarihsel geçmişe sahip

olan Ermenilerde direnişe yönelmeleri sonucunu doğuracaktır. 1904 yılında Rusya'nın Kafkasya Genel Valisi Ermenilerin bir suikastı sonucu öldürülecektir (Weeks, 2006:42).

1905 Devrimi Rusya'sında Ruslaştırma Siyaseti

Rusya'nın 1905'te Japonya'ya yenilgisi üzerine Rusya'da meşrutiyet devrimi meydana gelmiştir.1905 Devrimi Çar'ı liberal reformları ve anayasal monarşiyi kabul etmeye zorlamıştır. Rusların aynı yıl içinde hem Japonlara yenilgisi hem de devrimin olması Baltıklarda, Polonya'da ve Kafkalarda kontrolü kaybetmelerine neden olacaktır. 1905 Devriminin yarattığı özgürlük rüzgârları Ruslaştırma politikalarının da sekteye uğramasına neden olacaktır. Lehçe konuşma yasağı, Yahudi ve Ermenilerin üzerindeki siyasal baskılar devrim ile birlikte kaldırılmıştır. Devrim anayasal monarşiyi getirmiş ve Duma yani parlamento açılmıştır. 1906'da ilki yapılan Duma seçimleri demokratik bir atmosferde gerçekleşmiş ve Polonyalılar, Müslümanlar ve Rus olmayan azınlıklar Duma'da temsil edilmişlerdir. Ancak bu durum, iki Duma döneminde devam etmesine rağmen akabinde Milletler Politikası tekrar devreye girmeye başlamıştır. 1907'de Duma seçimleri farklı bir seçim sistemi uygulanarak yapılmış ve bu yeni sistem Rus olmayan bölgelerdeki ve sınır boylarındaki halkların temsilini önlemeyi amaçlamıştır. Örneğin Polonyalı temsilcilerin sayısı 1/3 oranında azaltılmış ve sadece dokuz Müslüman ve bir Yahudi temsilci Üçüncü Duma'da yer alabilmiştir. 1905 Devrimi döneminde Rus olmayan azınlıkların hakları ve özgürlükleri konusunda rahatlama yaşanmasına, kültürel organizasyonlar ve yerel dillerde eğitim veren okullar açılmasına rağmen, 1907'de tekrar 1905 öncesi dönemin milliyetçi uygulamalarına geri dönmüştür. Ayrıca Polonyalıların ve Ukraynalıların dernekleri kapatılmış, Kazan ve Türkistan'daki Müslüman aktivistler hapsedilmişler, yerel dillerde eğitim yapan okulların da kapısına kilit vurulmuştur. Ancak bu sert baskıcı uygulamalar ve Ruslaştırma siyasetine dönüş geri tepecektir (Weeks, 2006:42-43). Rus olmayan topluluklar ve Müslüman gruplar arasında yeraltı direniş örgütlenmeleri hız kazanarak yayılmaya başlamıştır. Bir süre sonra Çarlık, Rus olmayan bu toplulukların tepkisel ulusal çıkışlarını durduramayacak duruma gelmiş, özellikle Birinci Dünya Savaşı ve Ekim Devrimi dönemine kadar diğer ulusların gizli organizasyonları ve ulusal direniş örgütleri daha da artarak güç kazanmışlardır. Örneğin Litvanca, Lehçe, Ukraynaca ve Belarus dillerinin yasak edilmesi, Latin alfabesinin kullanımının baskılanması bir süre sonra bu ulusların milliyetçi direnişlerinin de giderek gizli örgütlenmeler yoluyla yükselmesine sebebiyet vermiştir (Kamusella, 2013: 831-832).

Birinci Dünya Savaşı Döneminde Ruslaştırma Siyaseti

Birinci Dünya Savaşı tüm dünyada devam ederken Rusya'da vuku bulan Şubat ve Ekim devrimleri döneminde Ruslaştırma siyasetinin Çarlık rejiminin de çökmesinden dolayı artık tamamen başarısız olduğunu görürüz. Baltık'taki duruma bakıldığında Estonya, Litvanya ve Letonya bu dönemde bağımsızlıklarını ilan edeceklerdir. Polonya da bu dönemde Rusya'daki iç savaş ve kargaşadan yararlanarak Brest Litovsk ve Versay antlaşmaları sonucunda bağımsız bir devlet haline gelecektir. Ayrıca Orta Asya'da ise Kazakistan'da Alaş Orda, Özbekistan'da Türkistan Hokand Muhtar Hükümeti ve yine Cedit Hareketinin mensubu olan Özbek entelektüellerin başını çektiği Buhara Halk Cumhuriyetinin kurulduğunu görürüz. Savaş döneminde özellikle Baltık'ta yaşayan Alman azınlıklar oldukça yoğun baskı ve sert politikalarla karşılaşmışlardır. Bu

döneminde Alman azınlık 1870'lerde Alman Birliğinin kurulması esnasında gördüğü baskıdan daha fazlasını görmüş; Almanların kültürel dernekleri kapatılmış ve Alman dilini konuşmak her alanda yasak edilmiştir (Weeks, 2006:43). Rusya içinde yaşayan uluslar özellikle devrimler (Şubat ve Ekim Devrimleri) döneminde serbest hale gelmişler ve hatta Bolşevik iktidarının ilk yıllarında kendi kültürlerini yaşama ve dillerini konuşabilme konusunda Çarlık döneminde göremedikleri özgürlük ortamına şahit olmuşlardır. Ruslaştırma siyaseti ve Milletler Politikası, Bolşevik Devriminden hemen önce, geçiş dönemi olarak bilinen Kerensky Hükümeti süresince resmen terk edilmiştir.

Sovyet Sonrası Dönemde Ruslaştırma Siyasetinden Geri Dönüş (DeRussification) : Baltık Ülkeleri ve Orta Asya Örneği

Ruslaştırma politikalarında geriye dönüş (DeRussification) Çarlık döneminde Rus hâkimiyetine girmiş, sonra Sovyetler döneminde de SSCB'yi oluşturan Sovyet cumhuriyetlerine dönüşmüş ve ardından 1991'den sonra bağımsızlığını kazanmış tüm ulus devletlerde görülmeye başlanmıştır. Fakat Baltık ülkeleri olan Letonya, Litvanya ve Estonya daha erken dönemde Ruslaştırmayı geriye döndüren politikaları uygulamaya koyabilme şansı elde etmişlerdir. Çarlığın yıkılması ile II. Dünya Savaşı arasında kısa süreli de olsa bağımsızlığını elde edebilen bu üç Baltık cumhuriyeti bu ara dönemde DeRussification siyasetini uygulayabilmişlerdir. Bunların yanında 1815 Viyana Kongresinden 1. Dünya Savaşına kadar Rus boyunduruğunda bulunan Polonya da savaşın akabinde bağımsızlığını alınca diğer üç Baltık ülkesindeki gibi DeRussification'a ağırlık vermiştir. Ayrıca Sovyetler kurulduğunda ilk yıllarda, daha Lenin döneminde, *Korenizatziya* adı verilen politika çerçevesinde Rus dışı yerel ulusların kendi öz kültürleri, dillerini özgürce yaşayabilmeleri ve otonom şekilde de olsa kendi siyasal sitemlerini kurabilmeleri haklarını tanınmıştır. SSCB'yi oluşturan Rusya dışındaki diğer Sovyet cumhuriyetlerindeki hâkim baskın uluslar (titular uluslar: Özbek, Kazak, Türkmen vb., Sovyet cumhuriyetlerindeki baskın-hakim etnik grup) ilk dönemde Sovyet yönetimiyle yakın çalışan kendi ulusal elitleri tarafından yönetilmiş ve kültürel alanlarda daha özgür bırakılmıştır. Bu dönem Stalin'in *Sovyetizasyon* sürecine kadar devam edebilecektir. SSCB döneminde Ruslaştırmaya *Sovyetizasyon* ismi verilecek ve komünizm ideolojisi ile birleşen Ruslaştırma bu yeni siyaset çerçevesinde şiddetli bir biçimde diğer uluslar üzerinde uygulanacaktır.

Rus dili, Sovyetler Birliği çapında ulus inşası, devlet inşası ve Sovyetleri oluşturan devletlerin kimlik inşalarında temel araç olarak görülmüştür. Sovyetler, Rus dilini komünist ideolojinin uluslararası resmi dili olarak görmüş ve hâkimiyeti altındaki birliği oluşturan diğer uluslara zorunlu kılmıştır. Sovyetlerin dağılmasından sonra da dil meselesi bağımsızlığını kazanan yeni ulusların kimlik, devlet ve ulus inşalarında ana konulardan biri haline gelmiştir. Bağımsızlığı kazanan uluslar, 1991 sonrası dönemde kendi ulusal dillerini anayasalarında tanımlayarak, ana dilin zorunlu hale getirilmesini parlamentolarda aldıkları kararlarla yasalaştıracaklardır. Bağımsızlığını alan ülkelerde hâkim dominant etnisite (baskın ulus) merkezli gelişen ulus ve devlet inşası süreçlerinde, kültürel ve siyasi kurumlar arasındaki maksimum rıza prensibi, siyasal otorite tarafından kurulan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu prensipten hareketle yeni ulus devletler kendi ulusal dillerini, asırlardır süregelen Rus dilinin statükosunu kırmak amacıyla resmi dil olarak anayasalarında onaylamışlar ve

eğitimden devlet kurumlarındaki resmi yazışmalara kadar ulusal dillerin kullanımını yasalaştırmışlardır (Riegl vd, 2007:47).

Eski Sovyet cumhuriyetleri SSCB döneminde *diglossia* yani asimetrik iki dillige (asymmetrical bilingualism) maruz kalmışlardır. Asimetrik iki dillilik bir dilin diğerlerine dominasyonu anlamına gelmektedir. Sovyet rejimi hâkimiyeti altında yaşayan diğer ulusların dilleri üzerinde asimetrik iki dillilik politikası Rusçanın dayatılması ile uygulanagelmıştır. Bu politika gereği devlet dairelerinde, ulaşım, sanayi, kamu, askeriye ve eğitim alanlarında yalnızca Rus dilinin konuşulmasına izin verilmiştir (Tsilevic, 2001: 137). Özetle Rus dili, Rusya'nın tarih boyunca hükmettiği coğrafyalarda boyunduruğu altında tuttuğu diğer halklara empoze edilmiştir. Çarlık döneminde emperyal bir dil olma özelliğine sahip olan Rusça, Milletler Politikası çerçevesinde 1863 Polonya İsyanının akabinde diğer milletlerin kültürleri ve dilleri yasaklanarak bahse konu *inodoretlere* empoze edilirken, Çarlıktan sonra da komünist ideolojinin enternasyonel dili olmuş ve Sovyetler Birliği içerisinde ve dışında komünist ideoloji ile Rus dili adeta bütünleşmiştir. SSCB'nin dağılmasına kadar süren zaman zarfında da Sovyetlerin güdümündeki ulusların belleklerinde, kullanılması zorunlu tutulan Rusçanın önemli bir yer edindiğini görürüz.

Baltık Devletleri ve Ruslaştırmadan Geriye Dönüş (DeRussification)

Baltık devletleri (Estonya, Litvanya ve Letonya) I. Dünya Savaşının akabinde bağımsızlıklarını elde etmişler ve 1940 yılında Sovyet işgaline kadar bağımsız olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Çarlık döneminde Ruslaştırma siyasetinden etkilenmişler akabinde de *Sovyetizasyon* adı altında yine Ruslaştırmanın komünizm ideolojisine bürünmüş haline maruz kalmaya devam etmişlerdir. 1991 yılında tamamen bağımsızlıklarını aldıklarında ise kendi öz dilleri üzerinden ulus inşasına yöneleceklerdir.

Estonya, Litvanya ve Letonya bağımsızlıklarından da önce, 1989 yılında resmi dillerini kendi ulusal dilleri yapan kanuni değişiklikleri parlamentolarından geçirmeye başlamışlardır. Estonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Dil Kanunu 18 Ocak 1989'da, Litvanya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Resmi Dilin Kullanımı Kararnamesi 25 Ocak 1989'da, Letonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Dil Kanunu da 5 Mayıs 1989 tarihinde çıkartılarak üç ülkede de SSCB'nin dağılma arifesinde ulusal dillerin resmi anadil olarak kullanımı kanunlarla garanti altına alınmaya başlanmıştır. Tabi ki bahse konu kanunlar çıkarken, Rus dilinin de hala resmi dil olarak ulusal dillerin yanında kullanılması devam etmekteydi. Aksi takdirde Moskova'dan gelecek bir reaksiyondan çekinilmekteydi (Tsilevic, 2001:139).

SSCB'nin dağılmasından sonra yeni resmi dil kanunlarının çıkartılması hız kazanarak devam etmiştir. 21 Şubat 1995'te Estonya Dil Kanunu, 31 Ocak 1995'te Litvanya Dil Kanunu ve 21 Aralık 1999'da da Letonya Dil kanunları çıkartılmış; fakat bu ülkelerde dil yasaları, AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği tarafından ülkedeki Rus azınlığın anadillerinin kısıtlanması hakkındaki muhalefetinden dolayı uygulamaya geçirilememiştir (Tsileviç, 2001:139). Diğer taraftan ülkelerin ulusal dillerini anayasal anlamda garanti altına alarak, ülkedeki her alanda mecburi hale getirmeleri de ulus devlet inşalarında önemli bir unsur olmuştur. Asırlar süren Rus hâkimiyetinin ardından tekrar ulusal benliklerini edinebilmeleri bu tür anayasal uygulamaları zorunlu kılmıştır.

Letonya ve Estonya'da ulusal anadili bilme şartı parlamento ve belediye seçimlerinde aday olmak için ön şart olarak belirlenmiştir. Seçimlerde yarışacak adayların ulusal anadillerini çok iyi düzeyde konuşabiliyor olmaları şartı aranmıştır. Örneğin, Letonya'daki devlet dili kanunu bütün devlet görevlilerinden, belediye yetkililerinden, yargı mensuplarından ve memurlardan ulusal dil bilgisinin iyi düzeyde olması şartını talep ediyordu. Ayrıca daha da ileri giderek sosyal sağlık hizmetinden yararlanmak isteyenlerin ve kamu kurumları ile çalışmalar güden özel şirket yetkililerinin de ulusal devlet dilini bilmeleri şartı istenmeye başlanmıştır (Tsileviç, 2001:145). Buradaki ana amacın ulus devlet inşasının tamamlanması olarak görülse de aynı zamanda ülkedeki Rus azınlığın da bir şekilde dışlanmaya ve ülkeleri terk etmesini sağlamak olduğunu söylemek yanlış olmaz. Dil yasaları bir süre sonra sadece devlet kurumlarını kapsamakla kalmamış medya sektöründe de uygulanmaya başlanmıştır. Bağımsızlık süreçlerinden sonra bahse konu Baltık ülkelerindeki medya kuruluşlarında Rus dilinin kullanımına kısıtlamalar getirilmiştir. Radyo ve TV dilinin ulusal devlet dili olması mecburi hale getirilmiş, ayrıca ulusal devlet dilinde eğitim şartı da okullarda zorunlu kılınmıştır. Litvanya'da 1991'de ulusal eğitim kanunu çıkartılarak "Litvanya Cumhuriyeti okullarının eğitim dili Litvanyacadır." maddesi getirilmiştir. Bu yasaların benzerleri Letonya ve Estonya'da da görülecektir (Tsileviç, 2001:147-148).

Sonuç olarak Sovyetler sonrası Baltık ülkelerinde bağımsızlık, demografik değişim, asimetrik iki dillik gibi gelişmeler bu ülkeleri sıkı ve bağlayıcı dil politikalarını uygulamaya yönlendirecektir. Uzun yıllar süren Ruslaştırma ve Rusya'nın Milletler Politikasının etkisinin bu şekilde kırılması amaçlanacaktır. Bahse konu üç Baltık cumhuriyetindeki anadilin kullanımına yönelik dil kanunları karşılaştırıldığında Litvanya Cumhuriyeti diğer iki ülkeden, Estonya ve Letonya, bir nebze daha liberal bir tutum sergilemiştir. Letonya özellikle ülke içindeki etnik çeşitliliğin fazla olmasından dolayı daha sert politikalara meyledecektir. Her üç ülkede de bağımsızlık sonrası vatandaşlık hakkının kazanılması kuralı 1940 Sovyet işgali öncesinde de vatandaş olarak bu ülkelerin nüfus kayıtlarında bulunma olarak kabul edilmiştir. 1940 sonrası *Sovyetizasyon* sürecinde bahse konu ülkelere sonradan Moskova'nın talimatıyla yerleştirilen Rus göçmenlere vatandaşlık hakkı verilmemiş; 1940 öncesinde ülkelerin vatandaşı olduklarını ispatlama şartı aranmıştır. Vatandaşlık alamayan Rus azınlıklar bu ülkelerdeki genel ve yerel seçimlerde oy kullanma hakkından da mahrum olmuşlar ve böylelikle Rusya'nın seçimlere müdahil olma şansının önüne geçilmiştir. Kısacası bu ülkelerde çıkartılan dil yasaları tam bağımsızlığın sağlanması konusunda da çok önemli rol oynamıştır (Tsileviç, 2001:150).

Baltık ülkelerindeki dil yasalarının genel özellikleri dört ana madde ile sınıflandırılabilir. İlki ulusal devlet dilinin korunması meselesidir. Baltık ülkelerinde titular (baskın hâkim etnik grup) dillerin yıllarca baskılanması ve ikincil plana itilmesi, sanayi, askeriye ve ulaşım gibi ana sektörlerde Rusçanın mecburi kılınması bu ülkelerin kültürlerini de etkisiz ve güçsüz bırakmıştır. Bu durum da 1991'deki bağımsızlıkların restorasyonu sürecinde bu ülkeleri İngilizcenin etkisine açık hale getirmekteydi. Ulusal dil kanunlarının çıkartılması bu açıdan, hem Rus dili hem de İngilizcenin etkisinden korunma amacı taşımakta ve önemli görülmekteydi. İkinci madde ise güçlü bir devletin inşası konusudur. Ulusal diller Sovyet rejimi sonrasında bahse konu cumhuriyetlerde devlet egemenliğini de temsil etmekteydi. Üçüncü madde ise jeopolitik oryantasyondur.

Ulusal dillerin öne çıkartılması Rus dilinin etkisini azaltırken aynı zamanda bu ülkelerin Rusya'nın arka bahçesi olması imajını da zayıflatmaktaydı. Rusya'nın nüfuz alanından kurtulmak için bahse konu Baltık ülkeleri Avrupa Birliği ve NATO'ya katılmışlar ve bu örgütlerin verdiği siyasal-ekonomik-askeri destekle Rus dilinin ve Ruslaştırmanın etkilerinden kurtulma politikalarını tatbik etmişlerdir. Dördüncü ve son madde de politik dominasyonun sağlanmasıdır. Sovyetler Birliğinin çözülmesinden sonra eski devlet bürokratik elitleri ve yapıları bir şekilde yeni bağımsız olan devletler tarafından devlet içerisinde eritilmesi ve adaptasyonlarının sağlanması gerekiyordu. Bu durum sadece Baltık'taki cumhuriyetler için değil Ukrayna, Belarus, Kafkasya ve Orta Asya'daki bağımsız cumhuriyetler için de geçerli bir durumdu (Tsileviç, 2001:150-151).

Orta Asya Cumhuriyetlerinde Ruslaştırmadan Geriye Dönüş Politikaları

İster ulusal olsun isterse inter-etnik olsun, dil ulus kimliğinin en temel sembolü olmuştur ve ulusların kültürel aidiyetini göstermektedir. Batı perspektifinde dil, etnisite ve ulus tanımlamasındaki ciddi konumundan dolayı önemli bir siyasal boyutu sembolize etmektedir. 1991'de Orta Asya ülkeleri de ulus devlet inşası gibi bir sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Orta Asya'daki Türki cumhuriyetler ve Tacikistan daha önce *Sovyetizasyon* döneminde baskın ulus devlet inşalarını Sovyet mühendisliği ile yürütmüş olmalarına rağmen 1991 sonrası dönemde kendi başlarına devlet inşalarını gerçekleştirmek zorunda kalmışlardır. Sovyetler döneminde dil politikaları Moskova merkezli olarak yürütülmüş olup Rus dilinin, Sovyetler Birliğini oluşturan ulusların arasında inter-etnik iletişim ve resmi dili olarak konuşulması zorunlu tutulmuş ama yerel dillerin de halk arasında konuşulmasına izin verilmiştir. Sovyetlerden sonra, dil üzerinden ulus inşası mevcut cumhuriyetler tarafından Çarlık ve Sovyet dönemi uygulamaları örnek alınarak, baskın ulustan olmayan azınlıklara ulusal dil olarak dayatılmaya çalışılmıştır (Birgit, 2001:128).

Diğer taraftan Orta Asya ülkeleri ulusçu politikalara ağırlık vererek ulusal dil yasalarını çıkartmaya başlamışlardır. Devlet inşası süreçleri Orta Asya ülkelerinin her birinde farklı biçimde görülmüştür. Örneğin Kazakistan ve Kırgızistan'daki ulus devlet inşaları Tacikistan ve Özbekistan'dakinden farklılık arz etmiştir. Çünkü bağımsızlığın ilk yıllarında Kazakistan ve Kırgızistan'da yoğun Rus nüfusu bulunmaktaydı. Bu durum bahse konu iki ülkede ulusal dilleri öne çıkartan yasaların çıkartılmasını engellemekteydi. Kazakistan'da 1995 yılında yapılan yasal düzenlemelerde Rus dili, inter-etnik iletişim dili statüsüne sahip olmanın yanında Kazakça ile birlikte resmi dil kabul edilmiştir. Yine Kırgızistan'da ise 1996'daki kanuni değişikliklerde Rus dili ikinci resmi dil olarak kabul edilecektir (Birgit, 2001: 131). Diğer bir ifade ile DeRussfication bu iki Türki cumhuriyette beklendiği şekilde ilerleyememiştir. Diğer taraftan SSCB'nin parçalanmasının hemen öncesinde 1989 yılında Orta Asya cumhuriyetleri Rus dilinin statüsünün düşürülmesi yönünde anayasal değişiklikler yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Özellikle Tacikistan derin bir tarihi ve kültürel geçmişe sahip olmasından dolayı Tacikçeyi ilk önce resmi dil ilan eden ülke olmuştur. Yine Özbekistan ve Türkmenistan da derin kültürel ve tarihi kökenlere sahip olan milletler olması hasebiyle ana dil konusunda hassasiyet göstermişlerdir. 1991 yılında Türkmenistan'ın nüfusunun % 85'i etnik Türkmen olup %72'si Türkmençe konuşmaktaydı. Kendini Türkmenbaşı olarak adlandıran Saparmurad Atayeviç Niyazov'un liderliğindeki Türkmenistan Devleti, Türkmen kültürünü her alanda yayarak toplumdaki Sovyet

geçmişinin mirasının izlerini silmeyi amaçlamıştır. Ayrıca Türkmenistan 1993 yılında bir düzenleme ile Rus dilinin etkisini azaltmak amacıyla da İngilizceyi Rusça'nın yanında inter-etnik iletişim dili ilan etmiştir (Aminov, 2010: 11). Daha yerleşik bir kültüre ve derin tarihsel köklere sahip olan Özbekistan'da ise 1989, 1994 ve 2004 yıllarında devlet diline yönelik çıkartılan yasalarda Özbekçe devlet dili ve Rusça da inter-etnik iletişim dili ilan edilmiştir (Aminov,2010:12).

Sonuç

Çarlık, Sovyet ve Sovyet sonrası dönemlerde Rusya tarihinde üç önemli gelişme gözlemlenmektedir: Ruslaştırma (Russification), *Sovyetizasyon* ve DeRussification (Ruslaştırmadan geri dönüş). Makalede Ruslaştırma ve Ruslaştırmadan geriye dönüş konuları detaylıca incelemeye tabi tutulmuştur. Özetle Ruslaştırma Çarlığın bir realpolitik stratejisi olarak Çarlığın başkenti olan St. Petersburg merkezli olmak üzere özel bir politika şeklinde (Milletler Politikası) uygulamaya konulmuştur. 1863 Polonya isyanı Ruslaştırmanın sistemli bir şekilde uygulanması için önemli bir milat olmuştur. Ruslaştırma bütün şiddetiyle 1905 Devrimine kadar sürmüştür. Ancak bahse konu milliyetçi politikanın Çarlığın çöküşünü de önleyemediği görülmüştür. Ruslaştırma Sovyetler döneminde şekil ve isim değiştirerek *Sovyetizasyon* adını alacaktır fakat özünde yine Rus dilinin ve kültürünün üstünlüğü üzerine kurulu bir politika olarak devam edecektir. Sovyetlerin çöküşünden sonra DeRussification (Ruslaştırmadan geri dönüş) politikaları bütün bağımsız cumhuriyetlerde tatbik edilmeye çalışılacaktır. Ruslaştırmadan geriye dönüş, Rus dilinin Rus olmayan diğer ulusların üzerindeki hâkimiyetini ve Rus kültürü ve siyasal nüfuzunu kırabilmek amacıyla bahse konu ulusların yaptıkları yasal değişikliklerin toplamı olarak ifade edilebilir. Baltık devletlerinin, Kafkasların ve Orta Asya ülkelerinin yeni kimlikleri bu DeRussification politikaları ile şekillendirilmeye çalışılmıştır. Makalede de özellikle Baltık ve Orta Asya Cumhuriyetlerindeki DeRussification örnekleri seçilerek incelenmeye çalışılmıştır. Yeni bağımsızlıklarını elde etmiş ülkelerdeki hakim baskın ulusların kendi anadillerini yasalar aracılığıyla ulus devlet oluşum süreçlerinde önemli bir araç olarak kullandıkları ve asırlardır nüfuz eden Rus kültüründen kurtulabilmek için bir argüman olarak gördükleri gözlemlenmektedir. Süreç içerisinde Kafkasya'da, Baltık'ta ve Orta Asya'da ulusların kendi öz dillerine ağırlık veren politikaları artırdıkları hatta Kiril alfabesini de bırakarak Latin alfabesine geçtikleri görülmektedir. Bu durum uzun vadede siyasi anlamda Rus etkisinden çıkabilmek amacını taşısa da ilk etapta kültürel ve kimliksel değerlerin canlandırılması ve daha sağlam bir ulus devlet inşasını gerçekleştirebilme amacı taşıdığı görülmektedir. Özellikle Batık ülkeleri için Avrupa Birliği ve NATO'ya üyelik gibi siyasi hamlelerle Rusya'nın arka bahçesi olmaktan çıkma siyaseti başarıya ulaşmış olsa da Orta Asya, Ukrayna ve Kafkasya'da bu yönde siyasi girişimler, halen güçlü bir biçimde devam etmekte olan Rusya'nın siyasal, ekonomik ve askeri etkisinden dolayı pek mümkün görülmemektedir. Fakat asırlarca Rus dilinin kullanılması neticesinde kökleşen Rus kültürünün ve dilinin güçlü nüfuzunu, öncelikle dil ve kültür politikalarında ardından daha da ileri götürerek siyasal yönetim, yerel yönetimler, sosyal hayat, eğitim, medya ve basın gibi pek çok alanda anadilin kullanımını resmi hale getirerek kırmayı bir nebze de olsa başarmışlardır.

KAYNAKLAR

ALLWORTH, Edward (ed.), (1967), **Central Asia: A Century of Russian Rule**, New York: Columbia University Press.

AMİNOV, K., V. JENSEN, S. JURAEV , I. OVERLAND, D. TYAN, Y. UULU,(Spring 2010), "Language Use and Language Policy in Central Asia", **Central Asia Regional Date Review**, Cilt. II, S. 1.

BİRGİT, S.N, (2001), "Language Policies in Present Day Central Asia", **International Journal of Multicultural Studies**, Cilt. 3, S. 2, s.127-136.

CARRERE D'ENCAUSSE, Hélène, (1966), **Islam and the Russian Empire Reform and Revolution in Central Asia**, Londra: I.B.Tauris-Co Ltd.

JERSİLD, A. ,(2000), Imperial Russification: Dagestani mountaineers in Russian exile, 1877–83, **Central Asian Survey**, C.19, S.1,s. 5–16.

KAMUSELLA, T.,(2013), Germanization, Polonization, and Russification in the partitioned lands of Poland-Lithuania, **Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity**, Cilt.41,S.5, s. 815-838.

EVANS, C.T., "Nicholas I and Russia", **HIS241 Ders Dökümanları**,

<http://www.ctevans.net/Nvcc/HIS241/ Documents/Dissertation/Chapter5. Pdf.> (Erişim Tarihi: 23 .12. 2018)

RİEGL, M. ve VASKO T, (2007), "Comparison of Language Policies in the Post Soviet Union Countries on the European Continent", **Annual of Language and Politics and Politicss of Identity**, Cilt. 1,S.1,s.47-78,

<https://pdfs.semanticscholar.org/be13/abc56309e68edc5984d4aa1a4ce3032243bf.pdf> (Erişim:25.12. 2018).

TULUN, M.O, (2012), **The Citizenship Policies of the Baltic States: Do They Conform to the European Framework?**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Baskent Universitesi.

TSİLEVİC, B, (2001), "Development of the Language Legislation in the Baltic States", **International Journal of Multicultural Studies**, Cilt.3, S.2,s. 137-154.

WHEELER, Geoffrey, (1966), **The Peoples of Soviet Central Asia**. London: the Bodley Head Ltd, Londra: The Bodley Head.

WEEKS, Theodore R., (2006), "Managing Empire: Tsarist Nationalities Policies". Lieven, Dominic (ed.). **The Cambridge History of Russia: Volume 2, Imperial Russia 1689-1917** içerisinde. New York: Cambridge University Press.

WEEKS, Theodore R,(2004), Russification: Word and Practice 1863–1914. **Proceedings of the American Philosophical Society**, Cilt.148 ,S.4,s. 471-489.